

LINGVOMADANIY INTERFERENSIYA VA UNING TIL O'RGANISHDAGI SALBIY TA'SIRI RUS VA O'ZBEK TILLARI VA MADANIYATI MISOLIDA

Istoda Rasulova,

Samarqand Davlat arxitektura va qurilish instituti,

e-mail: istoda.rasulova.87@mail.ru

Annotation

The article describes the errors of linguocultural interference that arise in the process of learning a foreign language, their reasons, the close connection of language with culture, a comparison of Russian and Uzbek cultures, ways to overcome interference speech errors.

Keywords: Linguocultural interference, culture and language, prevention of linguocultural interference, linoculturology.

Hozirgi globalizatsiya zamonida mahalliy ta'lim tizimining Evropaning ta'lim va sotsial-madaniyatiga qarab borishi tufayli xalqaro aloqalarning kengayishi, hayotning barcha sohalarining baynalminallashuvi interferentsiyani o'rganishda lingvomadaniy yondashuvdan foydalanishni talab qildi. Zamonaviy lingvomadaniy interferentsiyani o'rganish turli sohalaridagi mutaxassislarning xorijiy hamkasblari bilan yaqin aloqada bo'lgan kasbiy faoliyatning kuchayishi bilan bog'liqligi ahamiyatlidir. Maqolada interferensiya tillarning lingvomadaniy qiyinchiliklar qo'llanilishi sababli kommunikativ to'siq sifatida qaraladi.

Antropotsentrik tilshunoslikning etakchi yo'nalishlaridan biri hisoblangan lingvokulturologiya (lot. lingua – til + lot. cultura – ishlov berish + yun. logos – ta'limot) tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnografiya, psixolingvistika sohaları hamkorligida yuzaga kelgan, tilning madaniyat, etnos, milliy mentallik bilan o'zaro aloqasi va ta'sirini antropotsentrik paradigma tamoyillari asosida o'rganuvchi sohadir.

Madaniyat, xalq tafakkuri, uning olamni idrok etishidagi o'ziga xos jihatlarning tilda aks etishini o'rganish lingvokulturologiyaning asosiy maqsadidir. Mazkur sohaning obyekti til va madaniyat, predmeti esa o'zida madaniy semantikasi namoyon etuvchi til birliklari hisoblanadi. Binobarin, lingvokulturologiyada madaniy axborot tashuvchi til birliklari tadqiq etiladi. Bunday til birliklari lingvomadaniy birliklar termini ostida birlashadi. Ramz, mifologema, etalon, metafora, paremiologik birliklar, lakunalar, stereotiplar, pretsedent birliklar, nutqiy etiketlar eng asosiy lingvomadaniy birliklar hisoblanadi. Olamning lisoniy manzarasini, madaniyatning asosiy konseptlari majmui bo'lgan konseptosferani, lisoniy ongni tavsiflash hamda til egalarining milliy-madaniy mentalligini aks ettiruvchi lisoniy birliklarni, insoniyatning qadimiy tasavvurlariga muvofiq keluvchi madaniy arxetiplarni, nutqiy muloqotga xos bo'lgan milliy ijtimoiy-madaniy stereotiplarni aniqlash lingvokulturologiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi.

Zamonaviy lingvodidaktika uchun lingvokulturologik interferentsiyani o'rganish turli sohalaridagi mutaxassislarning xorijiy hamkasblari bilan yaqin aloqada bo'lgan kasbiy faoliyatining kuchayishi bilan bog'liqligi bilan ham ahamiyatlidir. maqolada interferensiya

tillarning lingvomadaniy aloqalari qo'llanilishi sababli kommunikativ to'siq sifatida qaraladi. Asarning dolzarbligi lingvodidaktika interferentsiya fenomeniga bo'lgan qiziqishining kuchayishi bilan bog'liq bo'lib, bu nafaqat tillararo (fonetik, leksiko-grammatik, sintaktik), balki madaniyatlararo muloqotda diskursiv, ijtimoiy-madaniy to'siqlarni ham keltirib chiqaradi. Natijada, interferensiya keng ma'noda, bilingv nutqida boshqaning ta'siri ostida bir lingvokulturaning lingvistik, diskursiv, ijtimoiy-madaniy me'yorlaridan chetlanishida namoyon bo'ladigan kognitiv-nutq mexanizmlarining ziddiyatli o'zaro ta'siri sifatida talqin etiladi. Til interferensiyasi til tizimining barcha sathlarida namoyon bo'ladi va nutqda so'zlovchining ongida amalga oshiriladi, shuning uchun yaqin vaqtgacha interferentsiya bo'yicha tadqiqotlar asosan uning fonetik (G.V.Bershadskaya, G.M. Vishnevskaya, V.A.Korneva, T. A. Krasnova, A. A. Metlyuk, L. G. Fomichenko) va leksik (A. E. Karlinsky, I. N. Kuznetsova) jihatlarini o'rganishga qaratilgan edi. Boshqa tilda so'zlashganda, asosan, to'siqlar fonetik, leksik, grammatik tomoni buzilganligi sababli yuzaga keladi, so'z boyligi dunyoqarashning etnik-madaniy xususiyatlarini aks ettirishning muhim shakli bo'lishiga qaramay. Etnik madaniyatlarda tez-tez farq qiladigan diskursiv va sotsial-madaniy hodisalar tushunmovchiliklar, to'siqlar, madaniyatlararo aloqada muvaffaqiyatsizliklarni keltirib chiqaradi, ularni chet el madaniy hamjamiyat vakillarining kommunikativ xatti-harakatlari va bilimlarini maqsadli o'rganish orqali bartaraf etish mumkin. Madaniyatlar dialog natijasida lingvokulturologik interferensiya har bir muloqot ishtirokchisining o'z madaniyati asosida umumiy muloqot tilidan foydalangan holda yuzaga keladi. Madaniyatlar dialogi sifatida, muloqot sharoitida ъфвфтшнфедфк qarama-qarshiligi, suhbatdoshlar turli xil madaniyat vakillari bo'lganda aniq namoyon bo'ladi. Bunday holda, dialog ishtirokchilari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladigan o'z madaniyati, nuqtai nazaridan, bir-birlarini tushunadilar. Muvaffaqiyatsizlikning asosiy sabablari madaniy tafovutlarda, turli xil munosabatlarda, ya'ni dunyoga va boshqa odamlarga nisbatan boshqacha munosabatda bo'lishda hisoblanadi. Boshqa madaniyatni o'z madaniyati qirralari orqali idrok etish ko'pincha interferensiyani keltirib chiqaradi. "Noto'g'ri" deb nomlangan boshqa madaniyatga nisbatan xurofot madaniyatlararo muloqotga xalaqit beradi, bu ongsiz ravishda aniqlab olish qiyin bo'lgan jarayon.

Bizning fikrimizcha, lingvokulturaraviy interferensiyaning paydo bo'lishiga turtki bo'ladigan bir necha omillar mavjud: xalqlarning milliy o'ziga xosligi va ularning madaniyati; kommunikatlarning turli xil milliy madaniyatlarga mansubligi sababli madaniy farqlari; ular o'z madaniyatlarini o'z onglarida normal holat deb biladilar, chet el madaniyatidagi farqlar "me'yordan og'ish" sifatida qabul qilinadi. Madaniyatlararo muloqot "kommunikatlar ongining maqbul birlashmasi mavjud bo'lmaganda, ongning g'ayritabiiy ("patologik") sharoitlarda ishlash holati" deb tushuniladi. Turli xil madaniyatlarning o'zaro ta'siri madaniy qarama-qarshilik, akkulturationsiya, madaniy ekspansiya, madaniy diffuziya, madaniy to'qnashuv va boshqalar turli xil madaniy hodisalarni keltirib chiqaradi. Agar ikki tomonlama til o'rganishga, madaniyat bilan tanishishga xoxish kuchli bo'lsa, so'zlovchilarning ijtimoiy

kelib chiqishi bir-biriga mos kelsa, dunyoqarash to'g'ri kelsa, lingvomadaniy interferensiyaning bir-biriga ta'siri natijasida, komunikat uni o'z hayotiga tadbiq qilishi ya'ni o'zga madaniyatning qaysidir qismini o'zlashtirishi mumkin. Lekin shunday holatlar ham bo'ladiki, madaniyatlarning aloqasi natijasida har bir madaniyat o'zining "menini" olg'a suradi va bunday holatda mojarolar, madaniy nizo, madaniyatda qarama-qarshi bo'lgan hatti-harakatlarning stereotiplari paydo bo'lishi (masalan, "biznikilar - boshqalar" oppozitsiyasi), "madaniy begonalik" deb nomlangan yoki boshqa narsalarga o'xshash vaziyatlarni keltirib chiqaradi. So'zlovchi ma'lumotni yetqazishda, ongsiz ravishda o'zining madaniy qadriyatlar tizimiga e'tibor qaratadi, tinglovchi esa xabarni idrok etadi va o'z madaniyatiga tayanadi. Lingvokulturologik yondashuvdagi tadqiqotlar o'zbek tilshunosligida oxirgi o'n yilliklarda paydo bo'la boshladi. Masalan, Z.I. Solievaning nomzodlik ishi o'zbek va fransuz tillaridagi sentensiya, ya'ni axloqiy-ta'limiy xarakterdagi matnlarning milliy-madaniy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan.

Shunday qilib, madaniyatlararo aloqada turli lingvistik madaniyatlarga mansub suhbatdoshlar bayonotlarni turli yo'llar bilan ifodalashadi. Masalan, ruslarda o'z yaqinlariga nisbatan "senlab" gapirish, bu u odamni o'ziga yaqin tutganligining belgisi hisoblanib, bunday holatni bilmagan o'zbek uchun g'ayri tuyulishi mumkin (o'z ota-onasiga nisbatan hurmatsizlik bilan gapirar ekan, - degan xulosaga kelishi mumkin). Shunday ekan bir tilni o'rganish bilan bir qatorda uning madaniyati bilan tanishish juda muhim sanaladi.

Men bu maqolada dasturxon atrofida o'tirib ovqatlanish paytidagi lingvomadaniy interferensiya haqida gapirib o'tmoqchiman. O'zbek va rus madaniyati qiyoslanadi:

- o'zbeklarda ovqatlanishdan oldin shirinlikning dasturxonga qo'yilishi. Mehmon kelsa, birinchi bo'lib qand-qusr, shirinlik va choy beriladi. Rus va yevropada esa ovqatlanib bo'lgandan keyin shirinlik tortiladi. Ya'ni ular tili bilan aytganda "dissert", bizlarda esa to'yxonada osh oxirgi ovqat sifatida qoraladi. Lekin hozirgi kunda boshqa madaniyatlarga taqlid sifatida to'y oxirida tort kesish ananalari kirib kelgan. E'tibor qilgan bo'lsalaring tort kesish paytida to'yxonaning 75-80 foizi ketib bo'lgan bo'ladi, chunki bu bizning madaniyatimizga zid yangi madaniyat hisoblanadi:
- choy uzatish madaniyati ham bizlarda, bir maktab hisoblanib, buning o'ziga xos tomonlari mavjud. Choy damlashdan oldin mehmondan so'rash, qora choy ichadimi yoki ko'k choy, choyni qaytarish, choyni albatta kichik suzishi, choy uzatishning o'ziga xos odobi, birinchi suzgan piyolasini o'zida qoldirishi (bu go'yo choyning ichiga hech nima... "zahar" solinmagan degan ma'noda ekan) keyin kattadan boshlab uzatilishi, har zamonda so'rab choy uzatib turish... Ruslarda choy ichish madaniyati butkul o'zgacha, samovarda o'rtada choy turadi, uy sohibi bir marta, choy suzib beradi, keyingi martalarida mehmon o'ziga-o'zi choy quyadi, agar oila atrofida choy ichish bo'lsa, har kim o'ziga-o'zi choy suzib ichaveradi;
- dasturxon atrofida o'tirganda bir-biridan hol ahvol so'rash, ovqatdan oling deb har zamonda estib turish (mehmonga nisbatan), bu ko'proq o'zbek madaniyatiga xos;
- ovqat suzilganda, albatta, katta ovqatni boshlagandan keyin, yoshlar davom ettirish

Har bir madaniyat tilda o'z aksini topadi. Shunday ekan, har bir tilni o'rganishdan oldin shu til egalarining madaniyati bilan tanishib, til o'rganishni chambarchas olib borsak, lingvokulturologik interferensiya hodisalarining oldini olgan bo'lar edik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. A.O'rozboyev. Tilshunoslikning dolzarb muammolari. O'quv-uslubiy qo'llanma.. O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, al-Xorazmiy nomidagi Urganch davlat universiteti. Toshkent, "Adabiyot uchqunlari" nashriyoti, 2019. 13-bet.
2. Жумашева А. Ш. Диалог культур и проблемы лингвокультурной интерференции: дис.... д-ра пед. наук. — Павлодар, 2010.Б. — 262.
3. Каган М. С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений. — М.: Политиздат, 1988. — Б. 213.
4. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение — новая парадигма анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. — М., 1996. — Б. 7–22.
5. Сабитова З.К. Лингвокультурология: Учебник. – М.: Флинта: Наука, 2013. –Б. 243.
6. Салиева З.И. Концептуальная значимость и национально-культурная специфика сентенции в английском и узбекском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ташкент: УзГУМЯ, 2010. – Б. 25.